

17 Langsiktig økonomi

Kristina Parow

Selv om det ikke skorter på entusiasmen, er det ofte et slit for bønder og lærere å oppnå tilfredsstillende økonomiske løsninger på samarbeidet; i sær hvis det var snakk om et allmennpedagogisk tilbud. Som på så mange andre områder, viser det seg vanskelig å få gehør for at forebyggende arbeid må prioriteres.

Jeg vil gjenta oppfordringen fra kapittelet om økonomi i oppstartsfasen: La deg endelig ikke vippe av pinnen når du blir møtt med "ja, dette høres flott ut, men det har vi ikke råd til."

Finansieringen av gården som pedagogisk ressurs er ikke et spørsmål om penger, men et spørsmål om bevissthet - og dermed et spørsmål om kommunikasjon.

Med dette utgangspunktet som bakteppe, vil jeg under klargjøre økonomiske aspekter ved gård-/skolesamarbeidet, i håp om at det kan lette hverdagen for modige bønder og lærere som ikke lar seg avskrekke.

Avgrensning

Tips til å skaffe finansiering i oppstartsfasen finner du i kapittel 7: "Hvordan komme i gang". Her tar vi for oss de *langsiktige* økonomiske løsningene som finnes på foretaksnivå, dvs. på eksisterende avtaler mellom *gårdsbruk* og *skoler*. Avtaler mellom

gårdbrukere og kommuner er ikke tatt med. Kommun nivået står sentralt i det nylig avsluttede prosjektet i Nord-Trøndelag, og prosjektlederen der, Øyvind Lyngstad, er i ferd med å utarbeide en tilsvarende oversikt over økonomiske løsninger som involverer kommunene.

Overblikk

Først ser vi på hva slags utgifter vi har å gjøre med. Ved hjelp av en stikkordsmessig fremstilling av gårdseksempler¹ skisserer jeg så løsningsmodellene som avtegner seg. Videre trekker jeg frem styrkene og svakhetene ved de ulike modellene, og oppsummerer hvilke utfordringer avtaleforholdet innebærer.

Type utgifter

Oversikten under gir et bilde av de samlede utgiftene knyttet til gård-/skolesamarbeidet som går ut over ordinær skole- og gårdsdrift. Det er ikke dermed sagt at bonden får/ønsker kompensasjon for alle disse utgiftene.

¹Hentet fra oppgaven "Bærekraftig økonomi i gården som pedagogisk ressurs - en rammefaktor for undervisningsvirksomhet" UMB 05, der jeg bl.a. intervjuet bønder og skoleledere ved skolene de samarbeider med.

1. *Lønnsmidler til bonden og eventuelle medhjelpere.*

Bør inkludere:

- Overhead (arbeidsgiveravgift m.m.)
- Sosiale ytelser (pensjons- og sykelønnsordning)
- For- og etterarbeid

2. *Driftsmidler*

- Leie av lokale
- Innkjøp av redskap og annet utstyr
- Større investeringer, evt. avskrivning på lån
- Mat

3. *Evt. skyss*

Skyss er satt opp som eget punkt, da det i de fleste tilfeller ikke er gården som har denne utgiften.

Beskrivelse av løsningsmodellene

Som det går frem av eksemplene under, kan de eksisterende løsningene deles inn på følgende måte:

A. Selvstendig næringsdrivende

1. Timebasis
2. Dagsbasis; "pakkepris"

B. Ansatt

1. Ansatt ved én eller flere skoler
2. Ansatt i kommunen¹

¹ Blir ikke behandlet her, jfr. avgrensingen til foretaksnivået.

I begge tilfeller kan bonden være hel- eller deltidsansatt

A. Selvstendig næringsdrivende

De bøndene som velger å være selvstendig næringsdrivende, har som regel direkte avtaler med den enkelte skole. Som vi skal se under, finnes det kombinasjonsløsninger av timebetaling og "pakkepris".

Eksempel 1: Gunnar Alstad, Skatval

- Tar imot 5 gutter fra naboskolen i 6./7. klasse én dag i uken og fire dagsbesøk i året av hel klasse (2. og 5.). Får timelønn som lektorvikar; dvs. 257,- kr. timen. Kan sende regning på direkte utgifter
- Tar imot en hel skoleklasse (5.) fra annen skole én dag i måneden. Får 350,- kr timen.

Gunnar har kunnet tillate seg å sette opp lønnen når andre skoler har henvendt seg fordi han har opparbeidet seg et så godt rykte at tilbudet har blitt ettertraktet. Han har måttet si nei til flere skoler som har meldt sin interesse.

Eksempel 2: Ole Einar Ness, Verdal

- Tar imot hel småskoleklasse fra Ness oppvekstsenter én dag i uken.
- Får 182,- kr. timen, dvs. som faglærer; inkl. 2 timer per undervisningsdag til for- og etterarbeid (har ikke formell pedagogisk kompetanse).
- utgjør ca. 300 timer i året; tilsvarende en 15 % stilling.

- Kan sende regning på inntil kr. 20.000,- i året for dekking av direkte utgifter.

Ole Einar har inngått avtale med oppvekstsenteret (skolen) som gjelder til 2009. Den inneholder en målsetting om at han skal opp i timetall tilsvarende en 40 % stilling, bl.a. ved også å ta imot barnehagen som hører til oppvekstsenteret.

Eksempel 3: Anne og Leif Grutle, Sveio

- Tar imot elever med spesielle behov tre dager i uken fra 9 ulike skoler. Dette utgjør 29 timer i uken.
- Paret får 385,-/430,- kr per time per elev (barne-/ungdomstrinnet); dvs. det samme som det ville koste kommunen å lønne Anne dersom hun arbeidet i skolen (adjunkt). Får i tillegg 550,- kr. per elev per dag dersom de kommer uten assistent.
- Får 100,- kr. per elev per dag i leie.
- Tar imot vel 11 klassebesøk i året (to klasser fra to ulike skoler). Anne og Leif får 250,- kr. per time på deling.

Timeprisen for enkeltelevne inkluderer utgifter de har til overhead, privat pensjonsordning¹ og sykelønnsordning². Den inkluderer også for- og etterarbeid.

¹ Da Anne sluttet å være ansatt i skoleverket, måtte hun ut av Statens pensjonskasse (det blir man "straffet" for: antall yrkesaktive år deles på 40 i stedet for 30). Hun og Leif har nå en felles privat ordning knyttet til samlet gårdsinntekt uavhengig av type produksjon.

² Som privat næringsdrivende får man 65 % av inntekten fra 17. dag. Ønsker man 100 % fra dag 1, som i Anne og Leifs tilfelle, kan dette kjøpes av trygdekontoret. Med en årsinntekt på kr. 300 000,- innebærer det en utgift på kr. 5.200,- i halvåret.

Foto: Anne Grutle

B. Ansatt på én eller flere skoler

Eksempel 4: Torny og Jostein Trøite, Levanger (deltidsansatte)

- Tar imot 15 klasser tre ganger i året hver fra barneskole og 4-7 enkeltelever fra ungdomsskole én dag i uken.
- Jostein ansatt i 20 % stilling ved barneskolen (får lektorlønn), Torny ansatt i 13 % stilling ved ungdomsskolen (får adjunktlønn). Lønnen inkluderer for- og etterarbeid.
- Får husleie fra skolene og kan levere regning for direkte utgifter.

Foto: Sidsel S. Sandberg

Barneskolen måtte si opp Jostein pga. pengemangel. Det skapte en spontan mobilisering blant elever, foreldre og lærere. Skolen har greid å ansette ham igjen og Jostein tror avtalen står sterkere nå enn før denne mobiliseringen.

Eksempel 5: Sidsel Sandberg, Nannestad (heltidsansatt)

- Tar imot skoleklasser 12-15 uker i året og grupper av enkeltelever resten av skoleåret.
- Får full lærerlønn fra skolen med noen tilleggsgoder pga. stort ansvar og belastende arbeidssituasjon; for eksempel ingen pauser (bl.a. 3 ukers avspasering).
- Skolen finansierer sammen med Aetat i tillegg en assistentstilling på gården.

- Får 24.000,- kr. i "elevkontingent" per år av skolen (overført fra kommunen) til å dekke faste utgifter på strusset. Mat fra gården ikke inkludert.
- 10-årig avtale.

Tidligere var det kommunen sentralt som utbetalte "elevkontingenten", nå er denne utgiftsposten overført til skolen. Sidsel frykter at elevkontingenten og assistentlønnen, (begge deler forutsetninger for virksomheten) kan være noe skolen vil se seg nødt til å skjære ned på i en presset økonomisk situasjon og dermed ikke ønske å forlenge avtalen. Selv om hennes lønn er uantastelig, er altså ikke det pedagogiske tilbudet på gården sikret gjennom fast ansettelse.

Eksempel 6: Anne og Leif Grutle, Sveio (se også eks. 3)

Da de begynte med pedagogisk virksomhet på gården for syv år siden, var Anne ansatt ved én skole. Etter hvert som tilbudet omfattet flere skoler ble hun ansatt ved disse. Før hun gikk over til å være selvstendig næringsdrivende hadde hun 9 ulike arbeidsgivere.

Styrker og svakheter ved modellene

Fordelene og ulemperne ved å være selvstendig næringsdrivende for den som tilbyr et pedagogisk opplegg på gården er (fordelene og ulemperne ved å være ansatt er tilsvarende motsatt):

MINUS:

1. Man får ikke sykepenger fra første dag med mindre man betaler for en mer omfattende sykelønnsordning.
2. Man får ikke være med i Statens pensjonskasse.
3. Det oppstår en større avstand til lærerkollegiet, noe som kan redusere skolens eierforhold til virksomheten (se pkt. 2 neste side).
4. Ingen automatikk i at for- og etterarbeid, overhead og sosiale ytelser er inkludert i lønnen.

PLUSS:

1. Når bonden samarbeider med *flere* skoler og ikke har noen avtale med kommunen. Det blir da mindre administrasjon som selvstendig næringsdrivende. Det er dessuten lettere å operere med én pris overfor de ulike avtalepartene.
2. Når en av de involverte fra gården er ufaglært. En vil kunne omgå begrensningen som ligger i at skolen ikke har lov å gi sine ansatte skikkelig betalt dersom de er ufaglærte. Per i dag må skoleledere som ønsker å gi bonden uten formell pedagogisk kompetanse en anstendig lønn begå lovbrudd (jfr. Ness oppvekstsenter).
3. Det kan gi en større følelse av helhet og frihet å være sin egen arbeidsgiver uavhengig av type produksjon på gården, enten den er agrar eller pedagogisk.

Som selvstendig næringsdrivende er det forskjell på hva bøndene får/krever kompensasjon for. Skalaen går fra ren timepris som ikke inkluderer annet enn brutto lønn for den enkelte

undervisningstime, til en pakkepris som inkluderer "alt" (overhead, sosiale ytelser, for- og etterarbeid, leie osv.). Det er glidende overganger mellom de ulike nivåene.

Overordnede kommentarer til de ulike løsningsmodellene

- For en økonomisk avtale på foretaksnivå, er valget av tilknytning til skolen for bondens del (selvstendig næringsdrivende eller ansatt) avhengig av:
 1. hvor mange skoler han/hun samarbeider med (jo flere, jo mer krunglete å være ansatt).
 2. bondens formelle kompetanse (urettferdig og lite lønnsomt å være ansatt dersom "ufaglært").
- Som selvstendig næringsdrivende er det spesielt viktig å ta stilling til hva en selv mener lønnen bør inkludere og å få bakt dette inn i prisen som avtales med skolen.
- Så lenge skolene ikke er *pålagt* å ha et samarbeidsforhold til en gård, vil samarbeidet med gården stå i fare for å bli en salderingspost på skolebudsjettet, uavhengig av om bonden er ansatt eller selvstendig næringsdrivende.

Hvordan sikre økonomisk stabilitet?

Det som kan forebygges at skolen ikke synes de har råd til å fortsette samarbeidet med gården er:

1. Langsiktige avtaler.
2. At skolen, inklusive foreldrene, får et *eierforhold* til virksomheten på gården. Det kan en arbeide mot gjennom å:

- Bidra til at gårdsvirksomheten blir skolens valg
 - Få gårdsarbeidet inn på time- og virksomhetsplaner
 - Inkludere lærerne i utviklingen av det pedagogiske opplegget på gården; ferdigtygde løsninger virker passiviserende.
 - Oppmuntre til at foreldremøter og arbeidsseminar for lærerne avholdes på gården.
 - Invitere foreldrene med på festene som barna feirer på gården (julegrøt på låven osv.)
 - Invitere lærere og foreldre til velorganiserte dugnadsøkter på gården.
 - Knytte lærere og foreldre nærmere til gården gjennom direkte salg av jordbruksprodukter.
3. God formidlingsevne overfor nærmiljø og myndigheter (se kapittel 8: "Presentasjonsteknikk")
 4. Men først og sist: Å utvikle et knallgodt tilbud på gården som gjør at det lyser av barna når de kommer hjem/tilbake på skolen. Da vil skolen kunne oppleve at den ikke har råd til å *kutte ut* samarbeidet.

Økonomi som motiv for å starte opp?

Etter vår erfaring er ikke økonomien i seg selv en vesentlig beveggrunn for at bønder som ønsker å etablere et forpliktende pedagogisk samarbeid med skolen, selv om alle ønsker å få betalt for det de gjør. For dem som satser på mer uforbindtlige besøk og grønn omsorg ser det ut til å forholde seg annerledes.¹

¹ Meistad/Fjeldavli (2004): I spørreundersøkelsen "Grønn omsorg og Inn på tunet" oppgir 61 % at utsiktene til økt inntekt er et hovedmotiv for å begynne med "Inn på tunet"-virksomhet. Bare 4 % av dem tar imot skoleklasser.

Kanskje er det slik at jo mer tilbudet går i retning av terapi eller uforbindtlige besøk, jo tyngre oppleves arbeidet og jo større betydning får dermed det økonomiske vederlaget. Og omvendt, at bønder som ønsker å etablere et forpliktende, allmennpedagogisk samarbeid med skolen i større grad gjør dette ut ifra en energigivende begeistring for arbeidet, som i sin tur gjør at økonomien kommer litt mer i bakgrunnen.

Økonomi som motiv for å fortsette?

Det ser heller ikke ut til å være den ekstra inntekten som gjør at bøndene synes det er meningsfullt å arbeide med elever på gården². I følge Krogh³ "... blir (det) stadig mer tydelig at gården som læringsarena først og fremst dekker samfunnets og elevenes behov, og ikke er enda et innadskuede innspill fra landbruksnæringen om ekstra inntekter".

Interessant i denne sammenheng er det også å skjele til levekårsundersøkelsen for landbruksbefolkningen 2002. På spørsmål om årsaken til at man driver gård, svarer hele 85 % at gården gir en god ramme for barnas oppvekst, mens bare 17 % oppgir inntektsmulighetene som motiv (Løwe, 2004).

² Jfr. intervjuene i "Bærekraftig økonomi i gården som pedagogisk ressurs - en rammefaktor for undervisningsvirksomhet". Dette avviker fra Nergård og Verstads rapport nr. 2 (2004), der det hevdes at aktørene først vil oppleve GSPR som en ressurs når det gir økonomisk nytteverdi.

³ Krogh, E. (2004): Utkast til i bok om GSPR: " Levende læring – gården som læringsarena", IMT, UMB.

Økonomi som begrensende faktor?

Det ser ut til at bøndenes opplevelse av å gi noe verdifullt til barna gjennom virksomheten, samt en rekke andre goder forbundet med GSPR, reduserer betydningen av økonomien som rammefaktor. Mer om dette i kapittel 3.

For skolelederne øker opplevelsen av økonomien som begrensende faktor i takt med omfanget, eller ønsket omfang av samarbeidet. Jo større andel av budsjettet samarbeidet med gården krever, jo mer må det til for å forsvare prioriteringen internt og overfor foreldre. Her spiller den pedagogiske kompetansen på gården en stor rolle. Jeg er likevel blitt overrasket over hvor *suverent* mange skoleledere argumenterer for å belaste eget budsjett med denne utgiftsposten.

Undersøkelsene i dette feltet har frem til nå hatt hovedfokus på gårdbrukersiden. Det er grunn til å se nærmere på om grunnskolen er så lutfattig og vingestekket som mange vil ha det til, eller om det mer et spørsmål om vilje og fantasi? Å avklare skolens økonomiske handlingsrom er en nødvendig forutsetning for å komme videre med hensyn til finansieringen av GSPR.

Bøndens avtalepart: skolen eller kommunen?

Den vanligste avtaleparten per i dag for gårder som har et allmennpedagogisk samarbeid med skolen, er skolene selv¹. Den nye kommunestrukturen, der skolekontor forsvinner og myndigheten blir delegert ned til selvstyrte skoler, gjør det

¹ "Inn på tunet"-veilederen fra Norges vel (2002) er rettet inn mot avtaler mellom gårdsbruk og kommuner. Når det gjelder tips til hva en avtale bør inneholde, er det likevel mye å hente her.

vanskelig å få til en avtale med kommunen. Det er grunn til å spørre seg om det i det hel tatt er ønskelig.

Lokal forankring og lokalt eierskap kjennetegner levedyktige prosjekter². Skolenivået er mer lokalt enn kommunenivået. Kunne en tenke seg at lærere og foreldre fikk et sterkere eier- og dermed ansvarsforhold til samarbeidet med "sin" gård når avtalen ble inngått mellom dem selv og bonden; når den pedagogiske virksomheten på gården var avhengig av deres egne prioriteringer og engasjement?

Et annet moment som taler for å ha skolen som avtalepart, er at kommuneledelsen kan synes mer ustabil. Jo færre myndigheten er fordelt på, jo mer sårbar blir den pedagogiske virksomheten på gården når det skjer utskiftninger og omorganiseringer på det nivået som har stilt midler til disposisjon.

Konklusjon og fremblikk

En forutsetning for at gårder oppnår tilfredsstillende avtaler med skolene ser ut til å være at minst en av gårdsfolket har pedagogisk kompetanse. Det viser behovet for kompetansegivende etterutdanningskurs. Det ville være ønskelig om bestått etterutdanningskurs kunne være del av en sertifiseringsordning.

Bøndene som har fått til gode avtaler har til dels gått en lang og tornefull vei før de kom så langt, med mye prøving og feiling. Et veiledningsorgan for bønder og lærere som eksplisitt ønsker å

² Krogh, 2004.

etablere et forpliktende allmennpedagogisk samarbeid¹, ville innebære en lettelse for dem som kommer etter.

Skolen pålegges av Utdanningsdepartementet å utnytte nærmiljøet og å trekke inn lokale medspillere i undervisningen. En logisk konsekvens ville være at det også ble åpnet for å lønne såkalte "ufaglærte", i dette tilfellet bonden med spisskompetanse på det som skal foregå på gården, på lik linje med skolens egne lærere. Dette kunne kvalitetssikres med krav til fullført etterutdanningskurs.

Det har utviklet seg ulike modeller som fungerer for den enkelte gård og skole. Men, som for all annen etablerervirksomhet, må den som vil gi seg i kast med Gården som pedagogisk ressurs, være forberedt på en pionerfase med en viss grad av økonomisk usikkerhet. På nasjonalt hold må arbeidet med å bedre rammebetingelsene fortsette, slik at det blir lettere både å komme i gang med gård-/skolesamarbeidet og å sørge for kontinuitet i virksomheten.

Likevel tror jeg det er størst økonomisk bærekraft i en mest mulig lokal forankring av samarbeidet med gården. Mens jeg tidligere har vært blant dem som har ropt høyest om behovet for et sterkt kommuneledd mht. finansiering², heller jeg mot at eierskapet, og dermed ansvarsfølelsen, bør ligge hos foreldre og lærere ved samarbeidsskolen. Ingen ting kan vel virke mer mobiliserende enn å oppleve på nære hold hva gården betyr for barna.

¹ For dem som i hovedsak ønsker å satse på "Grønn omsorg", er det opparbeidet ekspertise som forvaltes av Norges Vel.

² Parow 2000: Rapporten "Gården som pedagogisk ressurs", s. 45 og 53.